

Han Wu Di Döneminde Batı Bölgesi'ne Yönelik Politika*

Burçin Bedel**

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, Türkiye

*Bu çalışma, yazar tarafından hazırlanan “Çin’in Batı Han Hanedanlığı Hükümdarı Han Wu Di’nin Batı Bölgesi Politikası” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Çin tarih boyunca Batı Bölgesi’ndeki yabancı halklar ile iletişim halinde olmuştur. Hunlar (匈奴, Xiōng Nú) Çin’in kuzeyinde yaşamış, Çin ile devamlı iletişim halinde olmuştur. Çin – Hun ilişkileri, Çin’in Batı Bölgesi’nde yaşayan yabancı halklarla olan ilişkilerini de etkilemiştir. M.Ö. 202 yılında Han Hanedanlığı (M.Ö.202- M.S. 220) kurulmuş, ülke içinde huzur ve düzen sağlanmıştır. Han devleti iç ve dış siyasette barışçıl bir politika izlemiştir. Bu dönemde Han devleti, kuzeyde güçlenmiş olan Hunlar ile barış anlaşmaları yaparak sınır bölgelerinde güvenliği sağlamaya çalışmıştır. M.Ö. 140 yılında Han Hanedanlığının yönetimine Han Wu Di (汉武帝, M.Ö. 140- M.Ö.87) geçmiştir. Yüzyıllardır sınırlarda kurulan pazarlarda batıdan gelen tüccarlar ticaret yapmakta, Han devleti merkezine uzak diyarlardan değerli eşyalar gelmektedir. Han Wu Di, batıya açılarak malların geldiği bölgeler ile iletişim kurmak, bu bölgeleri idaresi altına alarak devlet sınırlarını genişletmek niyetindedir. Han Wu Di döneminde Batı Bölgesi’ne yönelik uygulanan politika, Çin’i yabancı halklara karşı uzun yıllar sürecek savaşların yaşandığı bir döneme sokmuştur. Batı Han Hanedanlığı (M.Ö. 202 – M.S. 8) dönemi Çin’in yabancı uluslar ile olan ilişkilerinin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Bu dönem tarihçiler tarafından oldukça ilgi gören bir dönemdir. Çalışmamızda Han Wu Di’nin Batı Bölgesi’nde izlediği politikanın Çin’e kazandırdıkları ve kaybettirdikleri üzerinde durulmuştur. Bunun ile Han Wu Di sonrası dönemde Çin’in ekonomik ve siyasi durumu değerlendirilirken, döneme eleştirel bir gözle bakılabilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Han Wu Di, Batı Bölgesi Politikası, Han– Hun İlişkileri.

In The Period of Han Wu Di The Policy Towards Western Regions

Abstract

China has always been in touch with the foreigners that lived in the Western Regions in History. Huns lived in the northens of China, and always had connections with China. China and Huns

Makale Bilgileri:

Gönderim / Received:

25.11.2016

Kabul / Accepted:

24.01.2017

** Sorumlu Yazar:

Ankara Üniversitesi,

Dil ve Tarih Coğrafya

Fakültesi,

Ankara, Türkiye

burcinbedel@hotmail.com

To cite this article:

Bedel, B. (2017). Han Wu Di döneminde Batı Bölgesi’ne yönelik politika. *Curr Res Soc Sci*, 3(1), 35-49.

relations also affected the relations between China and the foreigners that lived in the Western Regions. In 202 B.C. Han Dynasty (202 B.C. – 220 A.D.) has been established, peace and order was restored. Han Dynasty pursued a policy of peace both in inland and abroad. At this time, China made peace treaties with Huns to maintain peace and security at the borders. In 140 B.C. Han Wu Di became the emperor of the Han Dynasty. For centuries, mercants from the West came to the western borders of China for trade and precious goods from distant lands have been seen at Han Court. Han Wu Di wanted to explore these lands, take control of them and wished to widen China's border to the West. His Western Region policy caused an era of wars with the foreigners that lasted long years. Western Han Dynasty (202 B.C.– 8 A.D.) was a period when the origins of China's relations with foreign nations were established. This period is always a period of great interest for historians. In our study we emphasized the gains and lost of Han Wu Di's Western Region Policy. It is aimed to critically approach the economic and political situation of China after the Han Wu Di period.

Keywords: Han Wu Di, Western Regions Policy, Han– Huns Relations.

Giriş

Çin Cumhuriyeti kurulana kadar, Çin'de farklı dönemlerde farklı hanedanlıklar hüküm sürmüştür. Çin tarihçileri, genellikle Xia Hanedanlığını (yaklaşık M.Ö. 21. Yüzyıl - M.Ö. 17. Yüzyıl) Çin'in ilk hanedanlığını olarak kabul ederler. Xia Hanedanlığından sonra Shang Hanedanlığı (yaklaşık M.Ö. 17. Yüzyıl – M.Ö. 11. Yüzyıl) gelir. Çin tarihinin ilk yazılı kaynaklarının da Shang Hanedanlığı dönemine ait “Fal Yazıtları” (甲骨文, Jiǎgǔwén) olduğu kabul edilmektedir. Bu belgelerde kullanılan yazı, resim formundan sıyrılmış, ideogram haline gelmiş yazı formudur. Bugünkü Çincenin ilk halidir. Devlet işlerinin düzenlenmesi için kâhinlerin, kaplumbağa kabuğu ve sığır kürek kemiklerinin üzerine kazıdıkları belgelerdir.

Daha sonraları, bambu malzeme kullanılarak önemli eserler meydana getirilmiştir. Erken tarihlerde yazıyı kullanmaya başlayan Çinliler, düzenli arşiv tutmayı bir alışkanlık haline getirmişlerdir.

Shang Hanedanlığı'ndan sonra yaklaşık M.Ö. 1046 yılında kurulan Zhou Hanedanlığı (yaklaşık M.Ö. 1046 – M.Ö. 221) gelmektedir. Zhou Hanedanlığı, Batı Zhou (M.Ö. 1046 – M.Ö. 771) ve Doğu Zhou (yaklaşık M.Ö. 770 – M.Ö. 221) olarak iki dönemde ele alınır. Doğu Zhou Hanedanlığı ise İlkbahar- Sonbahar Dönemi (M.Ö.770 – M.Ö. 476) ve Savaşan Beylikler Dönemi (M.Ö. 476 – M.Ö. 221) olarak iki dönemde incelenmektedir. Zhou dönemi incelendiğinde, artık Çin Tarihi hakkında daha sistemli bilgiler veren kaynaklara ulaşılabilmektedir.

Çin'in tarih kaynaklarında Rong, Di, Yi, Hu (戎, 狄, 夷, 胡) gibi halklardan bahsedilir. Bu halklar Çinli olmayan, Çin'in sınır bölgelerinde yaşayan yabancı halkları ifade eder. Bu halkların içlerinde Türk unsurları da bulunmaktadır. Tarih kitaplarında Hu kelimesi, bazı dönemlerde bütün yabancı halklar için, bazı dönemlerde de sadece Hunlar için kullanılmıştır. Hunlar Çin'in kuzeyinde, Ordos bölgesinde yaşamış yüzyıllar boyunca Çin'in sınır komşusu olmuştur.

Çin tarih boyunca sınırlarda yaşayan bu yabancı halklarla iletişim halinde olmuştur. Çin, güçlü olduğunda bu halklar üzerinde üstünlük sağlamış, zayıf olduğu dönemlerde barış politikası yürütmüştür. Tarih kaynaklarında Zhou Hanedanlığının, Rong ve Yi halklarını haraca bağladığı kaydedilmiştir. Han Tarihi'nde bu bilgi şöyle kaydedilmiştir: “*Jung ve I'leri Ching ve Loⁱ [nehirlerinin] kuzeyine sürerek belirli zamanlarda, saraya gelmek suretiyle haraca bağlamıştı. Bunlara Bağımlı Kırsal Alanlar denilmiştir*” (Onat, Orsoy ve Ercilasun, 2004, s. 2).

Türk- Çin ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için o dönemdeki Çin devlet yapısını incelemek gerekir. Zhou Hanedanlığı Feodal Devlet yapısına sahiptir. Feodal Devlet yapısında, devlet toprakları beyliklere bölünmüştür. Beylikler yönetimde merkeze bağlıdır. Ancak devletin çok büyük ve idarenin zor oluşu nedeniyle, Zhou Hanedanlığında sık sık iç karışıklık baş göstermiştir.

Doğu Zhou Hanedanlığı dönemine gelindiğinde, beylikler arasında uzun yıllar süren savaşların

yaşandığı Savaşan Beylikler Dönemi'ne girilmiştir. Okay bu dönemde devletin siyasi yapısını şu sözleri ile açıklamaktadır: “Doğu Zhou Hanedanlığında merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte beylikler birbirlerine karşı savaş açmıştır. Bazı beylikler ise birbirleri ile anlaşarak diğer beylikleri yok etme siyaseti gütmüşlerdir. Bu dönemde kim kimin dostu, kim kimin düşmanı belli değildir” (Sun, 2016, s.17-18). Bu dönemde gittikçe kuzey batıya doğru genişleyen Çin sınırı göçebelerin otlak alanlarını daraltmıştır. Eberhard bu dönemde yapılanmaya başlayan Hun birliği hakkında şu bilgileri vermektedir: “Çin tacirleri ve çok geçmeden Çin köyleri de gittikçe daha fazla ovalara giriyor ve oranın sakinlerine uymadıkları taktirde ovalardan çıkarıyorlardı. Buna mukabil kuzeyde ‘Hun’ kabileleriyle devamlı savaşlar oluyordu. Takriben M.Ö. 300’den beri ilk defa Hsiung-nu adı geçmektedir” (Eberhard, 2007, s. 59). Çin’in sınır bölgesinde yaşayan göçebe halklar yiyecek ihtiyaçlarını zaman zaman Çin sınırlarına yağmalarda bulunarak sağlamıştır. Bu yağmalar, iki devlet ordusunun topyekûn savaşı değil daha çok sınır çatışmalarıdır.

Savaşan Beylikler Dönemi’nde, Beyler hem birbirleri ile hem de kuzeyden gelen yabancı halklar ile savaşmıştır. Uzun yıllar süren savaşlar neticesinde, küçük beylikler ilhak edilmiş, geriye 7 büyük beylikⁱⁱ kalmıştır. Bu yedi beylikten Qin Beyliği (秦), M.Ö. 221 yılında diğer 6 beyliği yenerek Çin’de siyasi birliği sağlamıştır. Bey, Çin’i kendi hükümdarlığı altında birleştirerek Qin Hanedanlığını (yaklaşık M.Ö. 221 – M.Ö. 207) kurmuş, kendisi de Qin Shi Huang Di (秦始皇帝, M.Ö. 246- M.Ö. 210)ⁱⁱⁱ adını almıştır. Qin Shi Huang Di, Çin’in kuzey sınırındaki halkları daha da kuzeye sürmüş, daha önce buralarda inşa edilen duvarları birleştirmiş ve burada bir sınır hattı oluşturmuştur.^{iv}

Qin Shi Huang Di, ülke genelinde pek çok konuda birlik sağlamıştır. Yazıya, para ve ölçü birimlerine, araç ve taşıt yolu ölçüsüne standart getirilmiştir. Bu standartlaştırma daha önce bölgeden bölgeye değişen farklılıkların sebep olduğu sorunları ortadan kaldırmak için yapılmıştır. Her bölgede günlük işlerin hesaplanması ve verginin toplanmasında eşitlik

sağlanması amaçlanmıştır. Bölgeler arası ekonomi, pazar, kültür, teknik alanda iletişim kurulmuştur.

Qin Hanedanlığı, sınırlarını kuzeye doğru genişletmiştir. Göçebelerin otlak alanlarının azalması, bölgedeki göçebe halkın yaşam alanını daraltmıştır. Göçebe halk sık sık doğal afetler ve kıtlık ile baş etmek durumunda kalmıştır. Zor yaşam koşulları sebebiyle göçebe halklar zaman zaman Çin sınırlarını aşarak Çin köylerini yağmalamış, güçlü birlikler oluşturabilmek için genellikle bir liderin idaresi altında birleşmişlerdir. “Böylece, ilk defa olarak, bu devirde Çin’in kuzeyinde T’ou- man (okunuşu: Tov- man)” adındaki şeflerinin idaresi altında, bir Hsiung-nu devleti kurmak için, büyük bir kabile birliği teşkil etmişlerdir” (Eberhard, 2007, s. 82).

M.Ö. 210 yılında Qin Shi Huang Di ölmüş, daha sonra Qin Hanedanlığı içerisinde iç karışıklık çıkmıştır. Eberhard, Hun devletinin bu dönemde güçlendiğini şu sözleri ile açıklamaktadır: “Kao-tsu devletini kurmakta iken, kuzeyde T’ou-man’ın yerine Mao-tun^{vi} geçmiş ve muhtelif istilâlarla devletini, henüz birleşmemiş olan Çin’e kuvvet bakımından tefevvuk eden bir büyük devlet haline getirmiştir” (Eberhard, 2007, s. 87). Buradan anlaşılmaktadır ki, Çin’de o dönemde henüz bir birlik sağlanamaması, Mete liderliğindeki Hunların güçlenmesine ortam hazırlamıştır. Liu Bang (刘邦), M.Ö. 206 yılında kendini Han Beyi ilan etmiş, M.Ö. 202 yılında da Han Gaozu (汉高祖, M.Ö. 202- M.Ö. 195) adıyla Han Hanedanlığını^{vii} kurmuştur.

Han devleti yönetiminin ilk yıllarında, Qin Hanedanlığının yasalarını devam ettirmiştir. Ancak zaman içinde, sarayda ve ülke genelinde daha sistemli çalışan bir devlet sistemi oluşturulmuştur. Bu tarihten sonra, Çin’in yabancı halklar ile olan ilişkileri de daha politik ve sistemli bir hal almıştır.

Han Gaozu döneminde halk zenginleşmiştir. Hükümdar ülke içinde huzurun ve düzenin sağlanmasına çalışmış, dış siyasette de barışçıl bir politika izlemiştir. Bu dönemde kuzeyde güçlenmiş olan Hunlar ile barış anlaşmaları yapılarak sınır bölgelerinde güvenlik sağlanmışsa

da Hunlar zaman zaman sınır ihlali yapmaya devam etmiştir. Han Wen Di (汉文帝, M.Ö. 180-M.Ö. 157) dönemine gelindiğinde, Hunlar ile yapılan bu anlaşmaların artık faydasız olduğu anlaşılmıştır (Onat vd., 2004, s. 93).

M.Ö. 140 yılında hükümdar olan Han Wu Di, ilk yıllarında dış siyasette barışçıl politika izlemişse de çok geçmeden, daha önceki tecrübelerle dayanarak bu tutumu değiştirmiş ve yabancı halklara karşı sert bir tavır almıştır. Han Wu Di zamanında, önceleri hakkında çok az şey bilinen uzak memleketler hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilmektedir. Hükümdar, Çin'in batısından yola başlayarak Akdeniz'e, hatta Avrupa'ya kadar uzanan zengin pazarların bulunduğunu öğrenmiştir. Hükümdar'ın arzusu bu pazarlara hâkim olmak ve Çin'in topraklarını batıya genişletmektir. Han Wu Di zamanında, Çin'in dış ilişkiler politikası da Hükümdar'ın bu arzusuna göre şekillenmiştir. Han Hanedanlığı, Han Wu Di yönetiminde yabancı halklara karşı uzun yıllar sürecek savaşların yaşandığı bir döneme girmiştir. Bu savaş dönemi ülke ekonomisini etkilemiş, halk giderek fakirleşmiştir.

Çin tarihinde Han Wu Di'nin emri ile başlayan resmi tarih yazıcılığı sayesinde, Han Wu Di dönemi ve öncesine dair bilgilere günümüzde hâlâ ulaşılabilmektedir. Han Wu Di, Sima Qian'i (司马迁)^{viii} tarih yazıcılığı ile görevlendirmiştir. Sima Qian'in "Tarih Kayıtları" (史记: Shǐ Jì) eseri, o dönemde Çin ve sınırlarında yaşayan halklar ile ilgili bilgiler içermektedir. Özellikle "Hun Kayıtları" bölümü Türk tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Doğu Han Hanedanlığı zamanında, Ban Gu (班固)^{ix} tarafından "Han Tarihi" (汉书: Hàn Shū) yazılmıştır. Bu kitap içerisinde yer alan "Batı Bölgesi" bölümü Çin'in sınırlarında yaşayan halklar ile olan ilişkileri hakkında daha detaylı bilgiler içermektedir. Çalışmamızda bu iki kitap içerisinde yer alan konumuzla ilgili bölümler incelenmiş, konuya açıklık getirmek için temel kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Batı Han Hanedanlığı (M.Ö. 202 – M.S. 8) dönemi Çin'in yabancı uluslar ile olan ilişkilerinin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Han Wu Di

yönetimi ile Çin yabancı uluslar ile ticari, askeri ve siyasi alanda daha yakın temaslar kurmuş, bu da daha sonraki dönemlerde Çin'in yabancı uluslar politikasının yönünü belirlemiştir. Bu dönem tarihçiler tarafından oldukça ilgi gören bir dönemdir. Ülkemizde Prof. Dr. Ahmet Taşağıl ve Prof. Dr. Ayşe Onat^x başta olmak üzere birçok akademisyenin bu alanda çalışmaları mevcuttur. Çin'de ise tarihçiler Cui Ming De (崔明德), Yang Jianxin (杨建新) ve Zhou Weizhou (周伟洲)^{xi}, Han Hanedanlığı ve Batı Bölgesi tarihi üzerine çalışmalar yapmıştır. Bizim çalışmamızda ise Batı Han Hanedanlığının ilk dönemlerinde Çin'in siyasi yapısı ve Çin'in Hunlar ile ilişkileri açıklanmış, bunun sonucunda Han Wu Di dönemine gelindiğinde değişen yapının daha net anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Han Wu Di'nin Batı Bölgesi'nde izlediği politikanın Çin'e kazandırdıkları ve kaybettirdikleri üzerinde durulmuştur. Bunun ile Han Wu Di sonrası dönemde Çin'in ekonomik ve siyasi durumu değerlendirilirken, döneme eleştirel bir gözle bakılabilmesi amaçlanmıştır.

1. Batı Bölgesi (西域, Xīyù)

Batı Bölgesi, Çin'in kuzey batısındaki Gansu'da (甘肃) Anxi 'den (安西), Orta Asya'ya, oradan Batı Asya'ya ve hatta Avrupa'ya kadar uzanan bölgeyi ifade eder. Han Wu Di'den önce Çin, batıdaki devletler hakkında çok az şey bilmektedir. Han Wu Di'nin batıya açılması ve Hexi Koridoru (河西走廊, Héxī Zǒuláng) bölgesinde dört garnizon komutanlığı kurmasından sonra, Batı Bölgesi kavramının sınırı batıya doğru genişlemiştir.

Çin kaynaklarında adı geçen "Batı Bölgesi" kavramı ile ilgili Ekrem doktora tezinde şu bilgileri vermiştir:

Çin kaynaklarında 'Hsi-yü' 西域 olarak kaydedilen 'Batı Bölgeleri' adının, ilk olarak Han Sülâlesi Tarihi^{xii}, 'Batı Bölgeleri Monografisi'nde yer aldığı bilinmektedir. Ancak bu ad daha erken dönemde yazılmış olan Shih-chi^{xiii}, 60. bölüm San-wang Shih-chia (Üç Beylik Monografisi)'da geçmektedir. Chung-hua Shu-chü^{xiv} edisyonlu Shih-chi'nin önsözündeki açıklamaya göre, Shih-chi'nin 60.

bölümü dahil on bölümü *Ssu-ma ch'ien*^{xv} (M.Ö. 145-86) öldükten sonra kaybolmuştur. *Han Sülâlesi dönemindeki bilgi Chu hsien-sheng* 诸先生, *Han Sülâlesi İmparatoru Yüan-ti*^{xvi} (M.Ö. 48-33) ve *Ch'ang-ti*^{xvii} (M.Ö. 32-6) dönemlerinde kaybolan on bölümü yazarak ilave etmiştir (*Ssu-ma ch'ien* 1975: 3). *Hsi-yü* adının bu dönemlerde (M.Ö.48-6) *Shih-chi*'ye ilave edilmiş olması muhtemeldir. Çünkü *Ssu-ma ch'ien*'in kaleme aldığı bölümlerde *Hsi-yü* adına hiç rastlanmamaktadır (Ekrem, 1999, s. 12).

Ayrıca Xiyu (Batı Bölgesi) kelimesinin Çin kaynaklarında farklı anlamları ifade etmek için de kullanıldığını şu sözleri ile açıklamaktadır:

Bir de Shih-chi'nin 111. bölümünde ve Han Sülâlesi Tarihi 55. bölümünde, M.Ö. 121 yılının son baharında Han Sülâlesine teslim olan Hunların Sağ Bölge (Batı Bölge) Beyi Hung-ye Wang 浑邪王'a hitap eden Han Sülâlesi İmparatoru Wu-ti: "Hunların Hsi-yü Beyi Hung-ye" 西域王浑邪 dediği kaydedilmektedir (Ssu-ma ch'ien 1975: 2933; Pan-ku 1962: 2482). Yalnız buradaki, "Hsi-yü" adı bir özel isim olmayıp sadece Hunların Sağ Bölgesi, yani Hunların Batı Bölgeleri anlamında kullanılmıştı (Ekrem, 1999, s. 12).

Bu bölge için, Ekrem doktora tezinde incelediği dönemde coğrafi konumunu en iyi anlatan "Orta Asya" tabirini kullanmayı uygun görmüştür (Ekrem, 1999, s. xi). Biz de çalışmamızda bu bölgeyi "Batı Bölgesi" adı ile ifade ettik. Batı Bölgesi'nin konumu açıklanırken farklı kaynaklarda birbirinden farklı ifadeler kullanmış olsa da harita üzerinde bakıldığında belirtilen konumların aynı olduğu görülmektedir. Batı Bölgesi, zaman içerisinde, toplumdaki değişmeler ve gelişmeler ile farklı sınırlara ulaşmıştır. Çalışmamızda Batı Bölgesi; Tanrı Dağları'nın kuzeyinde yer alan devletler, Taklamakan Çölü'nün güney ve kuzey sınırlarında yer alan devletler, daha batıda Pamir Dağları'nın bulunduğu bölgeden geçilerek güneyde İran'dan Akdeniz'e kadar ulaşılan bölgede yer alan devletler olarak incelenmiştir. Burası 36 küçük şehir devletinden oluşan bölgedir. Bu 36 devlet

daha sonra bölünmüş ve sayıları 50'yi aşmıştır. Bu 50 devletin hepsi şehir devleti değildir. Göçebe olan ve şehir inşa etmemiş olan devletlere "Göçebe Devletler" denilmiştir. Şehir inşa etmiş devletlere "Şehir Devletleri"^{xviii} denilmiştir. 50 küçük devlet içerisinde 26 tanesi şehir devletidir. Onat kitabında Batı Bölgesi devletlerinin siyasi yapısını şöyle açıklamaktadır: "*Hunlara tabi olmalarına rağmen karşılıklı (bir) yakınlık (ve) dostluk kuramamışlardı*" (Onat, 2012, s. 78).

Tarih kitaplarında Batı Bölgesi ile ilişkilerin Han Wu Di zamanında başladığı kaydedilmiştir. Ancak Çin tarih boyunca sınırlardaki yabancı halklar ile devamlı iletişim halinde olmuştur. Ayrıca Han Tarihi Batı Bölgesi bölümünde kitabın yazarı Ban Gu, Han Gaozu'nun eşi Lü (呂太后: Lǚ Tàihòu, M.Ö. 195- M.Ö. 180) yönetimdeyken, Dayuan (大宛) ve Anxi (安息)^{xix} devletleri ile ilişkiler kurulduğunu, bu devletlerden Han sarayına değerli eşyaların geldiğini kaydetmiştir (Onat, 2012, s. 76).

Bu bilgiler, Han Wu Di zamanından önce Batı Han Hanedanlığının uzaktaki bu devletler hakkında bilgi sahibi olduğunu ve ticari ilişkilerinin bulunduğunu göstermektedir. Çin'in kuzey batı sınırında kurulan pazarlarda, uzun yıllardan beri, batıdan gelen tüccarlar ticaret yapmaktadır. Bu ticaret trafiğinin ne zaman başladığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ticaret bağlantılarının eskiden tam olarak nasıl bir güzergâh izlediği bilinmemektedir. Bu eski ticaret yolları daha sonra yüzyıllarca sürecek canlı bir ticaret trafiğinin temelini, İpek Yolu'nu oluşturmuştur. Çin'in batı sınırlarını aşarak, bu ticaret trafiğine katılması ise Han Wu Di zamanında gerçekleşmiştir. Han Wu Di M.Ö. 139 yılında, Zhang Qian'i (张骞)^{xx} batıya gitmek üzere görevlendirmiştir. Ekrem Zhang Qian'in yolculuğunun amacını şu şekilde açıklamıştır:

Hunların, sürekli taarruzlarından yıllık haraçların artmasından ve sık sık kız istemelerinden kurtulmak isteyen Han Sülâlesi İmparatoru Wu-ti 武帝 (M.Ö. 140-87), Hunların sağ kolu olan Doğu Türkistan ve Kan-su eyaletindeki hâkimiyetini ortadan

kaldırmak için yeni bir politika uygulamaya girişti. Bir yandan kendi ordusunu güçlendirirken, diğer yandan Batı Bölgeleri'ndeki Hunların hâkimiyeti altındaki topluluklarla temasa geçerek, Hunlara karşı birlikte hareket etmek için, Chang Ch'ien'i^{xxi} elçi olarak M.Ö. 139'da Yüeh-chih^{xxii} topluluğuna göndermiştir (Ekrem, 1999, s. 60).

Onun seyahati, Han Hanedanlığının batı ile olan siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerini değiştirmiştir.

2. Zhang Qian'in Batıya Seyahati

Han Wu Di zamanında, Çin'in kuzeyinde Hun, Yue Zhi (月氏), Wusun (乌孙) ve Qiang (羌) gibi göçebe halklar yaşamaktadır. Yue Zhi'lar Hunlarla girdiği savaştan mağlup çıkmış, Hunlar tarafından topraklarından sürülmüştür. Yue Zhi'ların bir kısmı kuzey doğuya ilerleyip, buradaki halklar ile karışmış, bir kısmı da güneye inerek Baktria'ya göç etmiştir. Bundan sonra Yue Zhi'lar Büyük^{xxiii} ve Küçük Yue Zhi'lar^{xxiv} olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Han Wu Di, batıya açılarak malların geldiği bölgeler ile iletişim kurmak niyetindedir. Ancak bunun önündeki en büyük engel kuzey sınırında devamlı sorun çıkararak Hunlardır. Han Wu Di, Yue Zhi'lar ile ittifak kurarak Hunları mağlup etmek amacıyla, M.Ö. 139 yılında Zhang Qian'i, siyasi elçi olarak Yue Zhi'lara göndermiştir (Ekrem, 1999, s. 5)^{xxv}.

Tarih Kayıtları'nda Zhang Qian'in, Han Wu Di zamanında saray görevlisi olarak çalıştığı kaydedilmiştir.^{xxvi} Yue Zhi'lara giden yol Hun topraklarından geçmektedir. Hunlar tarafından yakalanmış ve Hun Lideri'nin huzuruna çıkarılmıştır. Hun Lideri onu alı koymuş ve yola devam etmesine izin vermemiştir.

Hunlar, Zhang Qian'i yaklaşık 10 yıl esir olarak alı koymuş ve ona kendilerinden bir eş vermiştir. Hun topraklarında geçirdiği onca yıl neticesinde daha özgürce hareket etmeye başlamıştır. En sonunda fırsatını bulup kaçmış, Yue Zhi'lara doğru giden yolculuğuna devam etmiştir.

Yue Zhi'ların liderinin yaşadığı bölge zengin ve verimlidir, işgalciler tarafından çok nadir rahatsız edilmektedir. Yeni lider, Han'ın çok uzakta

olduğunu düşünmüş ve Hunlara saldırarak intikam alma niyetinde değildir. Baktria'ya yerleşmiş ve tekrar bozkırlara dönüp Hunlarla savaşmak istememiştir. Bu yüzden Zhang Qian'in teklifini reddetmiştir. Zhang Qian bu bölgede bir yıl kadar vakit geçirdikten sonra, geri dönmek için Güney Dağları boyunca yolculuk etmiş, Qiang'ların bölgesinden geçerek Çin'e ulaşmaya niyetlenmiştir. Ancak yol üzerinde Hunlar tarafından tekrar yakalanmış ve bir yıldan fazla esir kalmıştır.

Tam bu sırada Hun Lideri ölmüş, Hun halkı bir karmaşa içine düşmüş, Zhang Qian, kaçmayı başararak Çin'e geri dönmüştür. M.Ö. 126 yılında Zhang Qian batı seferinden geri dönmüş, Han Wu Di'ye raporunu sunmuştur. Zhang Qian batı seyahatinde Fergana, Semerkant, Baktria topraklarını ziyaret etmiş, bu toprakların dışında Orta Asya'da beş ya da altı tane daha önemli devletin olduğunu öğrenmiştir. Gördüklerini detaylı kaydetmiş ve hükümdara sunmuştur. Han Wu Di artık malların nereden geldiği ve nereye gittiği ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşmıştır. Uzak devletler ile kurulacak ticaret ilişkileri Han Hanedanlığının gücüne güç katacak ve ekonomisini kalkındıracaktı.

3. Batı Han Hanedanlığı Döneminde Çin- Hun İlişkileri

Han Gaozu zamanında Han Hanedanlığının sınırları batıya doğru genişlemiş, sınırdaki yerleşim yerleri arttırılmıştır. Bu durum bu bölgelerde göçebe yaşam süren halkların yaşam imkânlarını kısıtlamıştır. Zor iklim şartları, kuraklık ve doğal afetler nedeniyle bozkırlarda sık sık kıtlık yaşanmaktadır. Ayrıca sınırları genişleyen yerleşik yaşam da göçebe halkların yaşam alanlarını işgal etmiştir. Atlı birlikler halinde hareket eden ve savaş yetenekleri oldukça iyi olan Hunlar zaman zaman Çin'in sınırlarını ihlal etmiş, kurulan yerleşim bölgelerine girip yiyeceklerini talan etmişlerdir. Hunlar, boylar arasında siyasi birliği sağlamış, güçlü bir devlet yapısına sahip olmuştur.

Hun devletinde bazı makamlarda Çinliler de görev almıştır. Han devletinde yaşamı tehdit altında olan insanlar çoğu zaman çareyi ülkeden kaçmakta

bulmuş, kuzeyde ve kuzey batıda yaşayan yabancı halklara sığınmışlardır. Bunlar arasında, yöneticiler, askerler, zanaatkârlar, sanatçılar ve düşünürler gibi vasıflı insanlar da vardır. Hunlar, Han devletinden kaçıp gelen vasıflı kişileri, devlet makamlarında kullanmıştır. Han Tarihi'nde Hunlar için şöyle denmiştir: “Belgeleri yoktur, anlaşmalarını söz ile yaparlar” (<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>). Bu dönemde Hunların yazışmalarını yapması ve kayıtlarını tutması için kâtip olarak genellikle Çinliler görevlendirilmiştir.

Han Gaozu, Han Beyi Xin'i (韩王信: Hán Wáng Xìn) batıda Ma Yi (马邑) şehrine yerleştirmiştir. Hunlar buraya saldırmış, Bey Hun saldırısına karşı koyamayıp teslim olmuştur. Bunun üzerine Han Gaozu, bizzat kendisi ordusunun başına geçmiş ve Hunlara saldırmak üzere batıya hareket etmiştir. Han ordusu Hunları Ping Cheng (平城) şehrine kadar takip etmiş, ancak Hunlar burada Han ordusunu kuşatmıştır. Han Gaozu, Hun liderinin eşine hediyeler göndermiştir. Eşinin Mete'ye tavsiyesi Tarih Kayıtları'nın Hun Kayıtları bölümünde şöyle kaydedilmiştir: “İki hükümdar karşılıklı olarak kuşatmayı kaldırmalı. Bugün Han toprağını alsan da, yine de Chanyu ^{xvii} bu topraklarda ikamet edemez” (Sima, 2011, s. 825).^{xviii}

Bunun üzerine Mete, kısa bir süre sonra kuşatmayı kaldırma kararı almış, Han ordusunun önünü açmıştır. Han ordusu da tekrar savaşmayarak geri dönmüştür. Han ordusunun Ping Cheng yenilgisinden sonra, Hunların sınır bölgelerindeki yağmaları artmıştır. Han Gaozu'nun danışmanlarından Liu Jing (刘敬) hükümdara Hun saldırılarından kurtulmanın yolu olarak Heqin (和亲)^{xxix} anlaşması yapılmasını teklif etmiştir. O dönemdeki durum Han Tarihi'nin Hun Kayıtları bölümünde şöyle kaydedilmiştir:

O zamanlarda Hunlara çok sayıda Han Generali askerileri ile sığınmış, Mete de sık sık gelip gidip yağmalarda bulunmuştur. Bu sebeple Gaozu endişelenmiş, Liu Jing'i saraydan bir kadını Hun Lideri'ne eş olarak verilmesi üzerine görevlendirmiştir, her yıl Hunlara ipek, içki ve yiyeceği belirli

miktarlarda vermiş, Heqin anlaşması yaparak akrabalık ilişkisi kurmuştur. Mete de biraz durmuştur (<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>).

M.Ö. 195 yılında Han Gaozu ölmüş, ülkeyi oğullarını temsilen Han Gaozu'nun eşi Lü (吕后, Lǚ Hòu) yönetmeye başlamıştır. Lü zamanında da Mete liderliğinde olan Hunlar oldukça güçlenmiş ve Han Hanedanlığına karşı kibirli bir tavır almıştır. Bu dönemde Mete'nin Lü'ye göndermiş olduğu mektup, Hunların Han devletini ne kadar küçümsediğini göstermektedir. Türker iki hükümdar arasındaki mektuplaşmayı şu şekilde kaydetmiştir:

Yalnız bir hükümdarım, bataklık bölgelerde doğdum, yabani sığır ve atların olduğu düzlüklerde büyüdüm, birçok kez sınıra kadar geldim, Çin'i (merkezi ülkeyi) gezmek istiyorum. Siz de bağımsız ve yalnız yaşıyorsunuz. Biz iki hükümdar hiç mutlu değiliz, eğlenecek hiçbir şeyimiz yok, (karşılıklı olarak) bizde olanları olmayanlarla değiştirmeye razıyım (Türker, 2013, s. 82).

Mete'nin bu mektubu Lü'yu sınırlendirmiş, ancak saray danışmanlarının tavsiyeleri ile Han orduları Hunlara karşı bir saldırıya geçmemiştir. Lü'nün Mete'ye cevaben yazdığı mektubu Türker şöyle aktarmaktadır:

Chan Yu, siz bizim zarar görmüş ülkemizi unutmayarak mektup gönderme lütfunda bulunmuşsunuz, ülkemiz korku içindedir. Saraya çekilip düşünüyorum da, yaşlandım, nefesim daralıyor, saçlarım, dişlerim dökülüyor, adımlarım düzensizleşti, Chan Yu siz yanlış duymuşsunuz, (fakat) kendinizi aşağılanmış hissetmeyiniz. Ülkemin bir suçu yoktur, (bizi) affediniz. Sahip olduğum iki takım atla çekilen iki imparatorluk arabasını kullanmanız için hediye ediyorum (Türker, 2013, s. 83).

Lü yönetimi zamanında da Hunlar ile yapılan Heqin anlaşmaları yenilenmiştir. Ancak anlaşma gereği Hunların sınır yağmalarını durdurmaları gerekirken, durumda bir değişiklik olmamıştır.

M.Ö. 180 yılında Han Wen Di tahta geçtiğinde Hunlarla yapılan Heqin anlaşması yenilenmiştir.

Ancak Hunlar bu anlaşmaları her zamankinden daha çok ihlal etmiştir. Bu durum iki devlet arasında huzursuzluğa yol açmıştır. Buna rağmen karşılıklı elçiler gelip gitmiş ve Heqin anlaşmasının devamına karar verilmiştir. Han Wen Di'nin barışçıl politikası Hunların günden güne daha da kibirlenmelerine sebep olmuştur. Han Jing Di (汉景帝) hükümdarlığı süresinde Hunlar sınırlarda yağmalarına zaman zaman devam etmiştir.

3.1. Heqin Politikası

Türker Heqin politikasını, hazırladığı doktora tezinde şöyle açıklamaktadır:

Hun-Çin devletleri arasında gerçekleştirilen barış evlilikleri olarak tanımlanan He Qin Politikası, Hunlarla ilk kez Çin'in ekonomik, sosyal ve siyasi alanda güçsüz durumda olduğu dönemde, Han Hanedanlığı'nın isteğiyle uygulanmıştır. Bundan sonraki tüm He Qin anlaşmaları Hunlar tarafından talep edilmiştir. Anlaşmaya göre, Çin İmparatoru Hun liderine bir eş ve beraberinde değerli hediyeler göndermiş, karşılığında Hun lideri, Çin'in kuzey sınırlarını koruyacağına dair güvence vermiştir. İlk dönemde Hunlara uygulanan politika, Wu Di döneminde Hunlara karşı diğer güçlü uluslara uygulanarak farklılık göstermiştir (Türker, 2013, s. 163).

Buradan anlaşılmaktadır ki Hunlarla evlilik yoluyla anlaşma yapma, ilk olarak Han devletinin talebi üzerine başlamıştır. Ancak daha sonra Çin'den prenses isteme talebi hep Hunlardan gelmiştir.

Türker, Hun – Çin ilişkilerinde Heqin politikasının ilk defa Han Hanedanlığı zamanında başladığını belirtmiştir. Han Gaozu döneminde, saray erkânından olan Liu Jing'e göre, Hun lideri ile Han prensesinden doğacak veliahdın ileride Hun Lideri olması halinde, Hun Lideri Han Hanedanlığını akrabası olarak görecektir. Han prensesinden olan Hun Lideri dedesine saygı gösterecektir. Dede ve torunun birbirleriyle savaşması uygun olmayacağı için, Han ordusu Hunlar ile savaşmak zorunda kalmayacak, iki devlet arasında barış sağlanacaktır. Ancak Han Gaozu, Hun Lideri'ne kendi kızını değil, saraydan

bir kızını kendi kızını gibi tanıtarak göndermiştir. Hunlara eş olarak gönderilen bütün prensesler, hükümdarların kendi kızları değil, saraydan bir kadın olmuştur.

Heqin anlaşmalarının tarihi Han Hanedanlığı ile başlamaz. Evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri üzerine kurulan barış anlaşmalarının, Çin'de ve Batı Bölgesi'nde yaşayan halklar arasında hangi zamanda başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Tarih Kayıtları'nın Hun kayıtları bölümünde, Savaşan Beylikler zamanında Çin beyliklerinden biri olan Zhou Beyi'nin yabancı bir beyin kızı ile evlendiği de kaydedilmiştir: “*Zhou Beyi Xiang, Zheng Beyliği'ne saldırmak istemiş, Rong bir kadın ile evlenip onu eşi yapmış, Rong'ların askeri gücü ile Zheng Beyliği'ne saldırmıştır*” (Watson, 1993, s. 131).

Çin tarihinde Heqin politikasının başlangıcı ile ilgili Çinli Tarihçi Wang'ın görüşleri de şöyledir: “*Akademisyenler genellikle Heqin politikasının Han Hanedanlığının ilk dönemlerinde başladığını düşünür. Qin Hanedanlığı'nın ilk dönemlerinde, Xia, Shang, Zhou Hanedanlıkları; bütün uluslar, beylikler, Rong, Di olarak adlandırılan azınlıklar arasında, çeşitli şekillerde evlilik bağlarının kurulması oldukça yaygın olmuştur*” (Wang (ty.), s. 1).

Hun ilişkilerinde, sistemli bir devlet politikası olarak Heqin anlaşmalarının yapılması ilk kez Han Gaozu döneminde başlamıştır ve her yeni hükümdar tahta geçtiğinde yenilenmiştir. Anlaşma gereğince Hunlar, Han sarayından kız almış, aynı zamanda pek çok değerli eşya da kendilerine hediye edilmiştir. Bunun karşılığında, Hunların sınır bölgelerini korumaları üzerine anlaşma yapılmıştır. Ancak bu anlaşmalarda zaman zaman ihlaller olmuştur.

Han Wen Di döneminin sonlarına gelindiğinde, Heqin anlaşmalarının iki devlet arasında kalıcı bir barış sağlayamadığı anlaşılmıştır. Han Tarihi yazarı Ban Gu, bu konudaki düşüncelerini şöyle kaydetmiştir: “[Çünkü, o] eski ünlü danışmanların [fikirlerini] düşününce, artık hoch'in (: evlilik yoluyla uyum) anlaşmasının faydasız olduğunu açıkça anlamıştı” (Onat vd., 2004, s. 93).

Han Wen Di zamanında başlayan Heqin politikasının yararsız olduğu düşüncesi, Han Wu Di zamanında daha net hissedilmeye başlamıştır. Han Wu Di tahta geçtiği ilk zamanlarda bu politikayı sürdürmüşse de çok geçmeden tavrını değiştirmiştir. Tarih kitapları, Hunların Heqin anlaşmalarına rağmen sınır ihlalleri yapıyor olmalarının, Han Wu Di'nin dış politikada tavrını değiştirmesinin nedenlerinden biri olarak göstermektedir. Ancak bu ihlaller uzun yıllar süren savaflara sebep olacak boyutta değildir. Han Wu Di'nin amacı ise Batı Bölgesi'ni tamamen hâkimiyeti altına almaktır. Hunlar bunun önündeki en büyük engeldir. Han Wu Di, Hunları tamamen ortadan kaldırmak niyetindedir. Bu durum, Hunlar ile yapılan anlaşmalara son verilmesinin en önemli nedenlerinden biridir. Han Wu Di emellerine ulaşmak için, Heqin politikasını Hunlarla değil, Hunlara karşı ittifak kurmak amacıyla diğer yabancı uluslar ile sürdürmeyi tercih etmiştir.^{xxx}

Çin'in kuzey ve kuzeybatısındaki uluslar ile evlilik yoluyla kurulan akrabalık bağlarının temel amacı politik menfaatlerdir. Heqin politikası dışında, Çin ve Batı Bölgesi halkları arasında yaygınca yürütülen diğer bir politika ise rehin politikasıdır. Buna göre güçlü olan devlete tâbi olan bey, veliahdını o devlete rehin olarak gönderir. Tâbi olduğu devlete vergi verir ve savaş halinde asker ve erzak temin eder. Yapılan anlaşmanın ihlal edilmesi durumunda, rehin olan veliaht öldürür.^{xxxi}

4. Han Wu Di Dönemi Dış Siyaset

M.Ö. 140 yılında Han Wu Di başa geçene kadar, izlenen barış politikaları sayesinde Han devleti zenginleşmiştir. Han Wu Di hükümdarlığının ilk yıllarında ülkenin ekonomik durumu iyidir. Tarih Kayıtları'nda bu durum şöyle kaydedilmiştir:

Hükümdarımız tahta geçeli birkaç sene olmuştur, Han Hanedanlığı kurulduğundan bu yana 70 yıldan fazla süre geçmiştir. Bu süre içinde ülkede olay çıkmamıştır. [Felaket boyutunda] sel ve kuraklıkla yaşanmamıştır. Halk durumdan memnundur. Şehirde ve kırsalda tahıl ambarları dolu olup, devletin hazinesi de zengindir (Sima, 2011, s. 237).

Bu dönemde, halkın belli bir kesimi çok zenginleşmiştir. Zengin sınıf, yüksek rütbeli memurlar ve saray görevlileri, güçleri sayesinde yasalarda kendi lehlerine ihlaller yapabilmış, başlarına buyruk hareket etmeye başlamışlardır. Eberhard, Çin Tarihi kitabında devlet içerisinde gruplaşmaların başladığını kaydetmiştir:

Çin tarihinde, Wu-ti'nin^{xxxii} zamanında ilk defa olarak, bundan sonra ise artık her zaman için, bir hadise görülmektedir: Aileleri kendi aralarında bir ittifak akdediyorlar, aralarında evleniyor ve büyük bir klik teşkil ediyorlar. Bu klikler, en mühim idari işleri ellerine almağa çalışıyor ve bu suretle memleketi kendileri idare etmek istiyorlardı (Eberhard, 2007, s. 99).

Han Wu Di tahta çıktığında, kendinden önceki hükümdarların yaptığı gibi sınırdaki halklar ile barış politikasını sürdürmüştür. Han Tarihi kitabı Hun Kayıtları bölümünde bu durum şöyle kaydedilmiştir: “*Wu Di hükümdar olunca, Heqin anlaşması duyurulmuş, [Hunlara karşı] sınır kapılarındaki pazarlarda cömert olunmuş, hediyeler verilmiştir. Hunlarda da liderden halka herkes Han'a yakınlık duymuş, Çin Seddi'ne gelip gitmişlerdir*” (<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>).

Ancak bir süre sonra, Han Wu Di eski âdetlerini bırakıp artık Hunlara karşı sert bir tavır alınması gerektiğini düşünmüştür. Han Tarihi'nin Wu Di Yıllıkları bölümünde, M.Ö. 133 yılında Ma Yi savaşından önce saray danışmanlarına şöyle dediği kaydedilmiştir: “*Ben oğul ve kızları donatıp Hun Lideri'ne verdim, altın ve ipek ile fazlasıyla ödüllendirdim. Hun Lideri bunları alıp kibirlendi, yağma ve işgallerini kesmedi, sınırda büyük zararlar verdi, ben çok mahcubum. Bugün asker gönderip saldırmak niyetindeyim, sizler ne düşünüyorsunuz*” (http://so.gushiwen.org/guwen/bfanyi_2376.aspx).

Han Wu Di, M.Ö. 133 yılında Ma Yi'de Hunları kandırarak pusuya düşürmek istemiş, ancak Hun Lideri bir terslik olduğunu anlayıp geri dönmüştür. Han devleti bu olaydan bir şey elde edememiş, ancak Hunların sınır saldırıları şiddetlenmiştir. Bu

durumun öncesinde de, Han orduları ile Hunlar arasında zaman zaman sınırlarda çatışmalar yaşanmıştır. Ancak bu olaydan sonra, bu zamana kadar korunmaya çalışılan dostluk ilişkileri artık sona ermiştir. Han – Hun ilişkilerinde uzun yıllar sürecek savaşların yaşandığı bir döneme geçilmiştir.

Tarih Kayıtları'nda Han Wu Di'nin, savaşçı tutumunun devlet ekonomisine etkileri şu şekilde kaydedilmiştir:

Savaşlar bitmek bilmemiş, ülke cefadan yorulmuş, fakat çatışmalar günden güne artmıştır. Savaşa gidenler yanlarında erzak taşımış, ayrıca evde kalanlar da onlara erzak göndermiştir. Ülke içinde ve dışında insanlar ordunun ihtiyaçlarını karşılamaktan yorulmuş, yasaları çiğnemenin fırsatını aramıştır. Ülkenin kaynakları tükenmiş ihtiyaçları karşılayamaz olmuştur. Mal bağışında bulunan insanlar resmi görevlere getirilmiş, para verenlerin cezaları affedilmiştir, memur alım sistemi zamanla bozulmuş, onur duygusundan yoksun memurlar atanmıştır, askeri yetkiler arttırılmış, yasalar ağırlaştırılmıştır. Bundan kendine yarar sağlayan memurlar bu zamanda ortaya çıkmıştır (Sima, 2011, s. 237).

Sınırlarda Hun saldırılarının artması, Han Wu Di'nin dış politikasını da şiddetlendirmiştir. M.Ö. 121 yılına kadar General Wei Qing (卫青) ve Huo Qubing'in (霍去病) Hunlarla girdiği savaşlardan genel olarak başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bölgede ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, güvenliği sağlamak ve Hunların diğer halklar ile işbirliği yaparak güçlenmesini önlemek için Hexi Koridoru'nda ilk önce Jiuquan (酒泉) ili, daha sonra Dunhuang (敦煌), Zhangye (张掖) ve Wuwei (武威) illeri kurulmuştur. Bu illerde Xiaowei (校尉) teşkilatları ve Askeri Tarım Arazi^{xxxiii} 'leri kurulmuştur. Jiuquan ilinin kuruluş amacıyla ilgili Tarih Kayıtları'nın Hun Kayıtları bölümünde şu bilgi kaydedilmiştir: “Bu sırada Han doğuda Huimo ve Chaoxian'i^{xxxiv} ele geçirmiş onları vilayeti yapmıştır, ayrıca batıda Hu ve Qianglar arasındaki yolları kesmek için Jiuquan şehrini kurmuştur” (Sima, 2011, s. 828).

Hunlar ile yapılan savaşlarda başarılı sonuçlar elde edilse bile, Han ordusu da büyük kayıplar vermiştir. Han Hanedanlığı uzun yıllardan beri sınır bölgelerinde devamlı savaşmaktadır. Tarım siloları tükenmiş ayrıca toplanan vergiler de çoktan harcanmıştır. Memurlar Han Wu Di'ye tavsiyelerde bulunmuş, ancak Han Wu Di savaşların gerekliliği konusunda ısrar etmiştir. Tarih Kayıtları'nda Han Wu Di'nin yürüttüğü savaş politikasına devam edeceğini ifade eden sözleri şu şekilde kaydedilmiştir:

Bana, eski Beş Hükümdar'ın^{xxxv} aynı politikaları takip etmek zorunda kalmadıkları söylendi, ancak yine de yönetimde başarılı oldular. Yu ve Tang^{xxxvi} liderleri aynı yasaları kullanmak zorunda kalmadılar, yine de oldukça değerli liderlerdi. İzledikleri yol farklıydı, fakat onları aynı nihai fazilete erdirdi. Şimdi kuzeyde hala barış sağlanamadı, bu beni derinden üzüyor (Watson, 1993, ss. 65,66).

Batı sınırında gittikçe güçlenen Han ordusu karşısında, Hunlar zor durumda kalmış, eskisi gibi Heqin anlaşması yapılmasını talep etmiştir. Han Tarihi'nin Hun Kayıtları bölümünde Wu Di'nin Başdanışmanı Ren Chang'ın (任敞) önerisi şöyle anlatılmıştır: “Hunlar yeni yeni zora düşmüştür, uygun olan [onları] tâbi kılmaktır, gelip sınırda bunu talep etsinler” (<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>).

Hun lideri bu teklifi reddetmiştir. Hun Lideri'nin sözleri Han Tarihi'nin Hun Kayıtları bölümünde şöyle kaydedilmiştir: “Eskiden aramızda böyle bir anlaşma yapılmamıştır. Eski anlaşmalarda, Han hep bir prenses göndermiş, ipek yiyecek ve eşyalar vermiştir. Heqin anlaşması yapılmış, Hunlar da karşılığında sınırda rahatsızlık vermemiştir. Bugün siz eskinin aksini istiyorsunuz, bana veliahdımı rehin vermeme söylüyorsunuz, bir şey kalmadı^{xxxvii}” (<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>).

M.Ö. 112 yılında Han ordusu Doğu (东越) ve Güney Yue (南越)^{xxxviii} devletlerinde çıkan isyanları bastırılmış ve onları kendine tâbi kılmıştır. Ülke sınırlarında teftişe çıkan Han Wu Di, sınırda

Shuofang (朔方)^{xxix} şehrine gelmiş, Hun Lideri'ne elçi gönderip ona meydan okumuştur. Han Tarihi'nin Hun Kayıtları bölümünde bu meydan okuma şöyle kaydedilmiştir: “*Bugün Hun Lideri eğer yapabilirse öne çıksın ve Han ordusu ile savaşınsın, Göğün Oğlu^{xl} ordusunun başında sınırda bekliyor. Yapamayacaksanız, hemen güneye dönün ve Han'a tâbi olun*”(<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>).

Han Wu Di'nin sert tutumundan sonra Hunlar bir süre sınırlarda sorun çıkarmamış, aradaki ilişkileri düzeltmek için sık sık Heqin anlaşması talebinde bulunmuştur. Han Wu Di de onlara sadece rehin anlaşması yapılmasına razı geleceğini bildirmiştir. Han devleti yıllardır sınırda barışın korunması için uygulanan Heqin politikasını Hunlar ile uygulamamıştır. Bu durum bundan sonraki süreçte Han- Hun ilişkilerinde barışın sağlanmasını zora sokmuştur. Ancak Han devletinin uyguladığı politikalar sadece bulunduğu dönemin sorunlarını çözmek için değil, kendinden sonra gelecek nesillerin de sorunlarını çözmek için olmuştur. Tarihçi Cui Ming De da bu konuda şöyle bir yorum yapmıştır: “*Onun yılaşırı Hunlara saldırıyor olması daha çok sonraki nesilleri düşünüyor olmasındandır. Han Wu Di, kendisi tahtta iken Hunların sınırlarda yarattığı sorununu tamamen çözmek zorunda olduğunu, çözülememesi halinde bu sorunların daha sonraki nesillere aktarılacağını düşünmüştür*”(Cui, 2007, s. 84).

Han – Hun çekişmelerinde genellikle zarar gören küçük devletler olmuştur. Han devleti, Batı Bölgesi'nde devletleri kimi zaman Heqin politikası kimi zaman veliahdın rehin alınması veya Han'ın değerli hediyeleri ile kendine tâbi kılmış, Hunlar aleyhine ittifaklar kurmuştur. Cui Ming De'nın bu konudaki yorumu şöyledir:

Han Wu Di yabancı halklar ile ilişkiler meseleleriyle meşgul olduğu sırada, oldukça net görmüştür ki, halkların toplum yapısı, gelenekler ve yaşam biçimleri birbirinden oldukça farklıdır. Eğer azınlık halklara Han devletinin yönetim şekli ile yaklaşılır ise, hem başarılı olunamaz, hem de sonuçları iyi olmaz (Cui, 2007, s. 97).

Han Wu Di, Hunların saldırılarına maruz kalan Batı Bölgesi devletlerinden Wusun, Loulan (楼兰), Jushi (车师) gibi devletler ile anlaşmalar yapmak üzere buralara elçiler göndermiştir. Wusun Beyi Kunmo (昆莫) ile Heqin anlaşması yapılmış, Loulan ve Jushi Beyleri'nin oğulları Han devletine rehin verilmiştir. Bu devletler Han devletine vergi vermiş, ihtiyaç halinde bölgede Han ordusuna erzak ve asker temin etmiştir. Bunun üzerine Hunların Batı Bölgesi'ndeki durumu daha da zorlaşmıştır.^{xli}

Bu sırada uzun yıllar süren savaşlar neticesinde Han ordusu da güçsüz düşmüştür. Han Hanedanlığının Batı Bölgesi'ni kendi hâkimiyeti altına alabilmesi için daha çok savaşması gerekmektedir. Bunun için Han'ın güçlü bir orduya ihtiyacı vardır. Savaşların yapıldığı coğrafya atlı birlikler ile savaşmayı gerektirmektedir. Eberhard Çin'in o dönemdeki iktisadı için şöyle söylemektedir: “*...Çinli'lerde de vaziyet görüldüğü kadar parlak değildi. Wu-ti ve haleflerinin muharebeleri çok pahalıya mal olmuştu. Yeni bölgelerde ve bilhassa Türkistan'daki^{xlii} büyük işgal ordularının masrafı pek fazla idi. Pek çok atlara da ihtiyaçları vardı, çünkü bozkır halkına karşı ancak süvarilerle karşı koyabilirlerdi*” (Eberhard, 2007, s. 98). Daha önce Zhang Qian'in yolculuğu sırasında Fergana'da çok iyi atların olduğu öğrenilmiştir. Han devleti buraya heyet göndermiş, Fergana Beyine hediyeler sunmuş ve karşılığında ondan at istemiştir (Onat, 2012, s. 40).^{xliii}

Fergana Beyi Han devletinin çok uzakta olduğunu ve kendisine bir zarar veremeyeceğini düşünerek, bu teklifini reddetmiştir. Bunun üzerine M.Ö. 104 yılında Han Generali Li Guang Li (李广利)^{xliiv}, Fergana'ya sefere çıkmıştır. Li Guang Li'nin başarılı Fergana seferinden sonra Han ordusu çok sayıda at kazanmanın yanı sıra, Batı Bölgesi'ndeki şehir devletlerine de Han Hanedanlığının ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir. Bundan sonra, Batı Bölgesi'ndeki pek çok şehir devletinden Han sarayına elçiler gelmiş, aynı şekilde Han devletinden de Batı Bölgesi'ndeki şehir devletlerine elçi heyetleri gitmiştir. Han Wu Di'nin, taleplerini reddettiği için Fergana Beyi'ne

karşı savaş açması, onun saldırgan siyasetinin en güzel göstergesidir.

Han Wu Di'nin Batı Bölgesi'nde sert bir politika izliyor oluşunun sebebi sadece gelecek nesilleri düşünüyör olması değildir. Han Wu Di, Han Hanedanlığının sınırlarını batıya doğru genişletmek ve bölgedeki pazarlara hâkim olmak istemiştir. Ayrıca Han Tarihi'nin Hun Kayıtları bölümünde Han Wu Di'nin atalarının intikamını güttüğü şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “*Gao Huang Di^{xlv} bana Ping Cheng yenilgisini bırakmıştır, Gao Hou^{xlvi} zamanında Hun Lideri'nin mektubu oldukça âsi ve aşağılayıcıdır. Eskiden Qi Soylusu Xiang^{xlvii} dokuz nesil öncesi atalarının intikamını almış, Savaşan Beylikler Yıllıkları'nda yüceltilmiştir*” (<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>).

Fergana zaferi ile Batı Bölgesi'ndeki diğer devletler gibi Hun devleti de Han ordusunun gücünü görmüştür. Han ordusunun kendisine saldıracağından korkan Hun Lideri, Han sarayına elçi göndererek Han Wu Di'ye saygılarını sunmuştur. Hun Lideri'nin sözleri Tarih Kayıtları'nın Hun Kayıtları bölümünde şöyle kaydedilmiştir: “*Ben bir çocuğum, Göğün Oğlu'na kendimi eş tutmaya cesaret edemem! Göğün Oğlu, benim babam gibidir*” (Sima, 2011, s. 829.).

Uzun yıllar süren savaşlar hem ülke halkına hem de ordu için ağır sonuçlar getirmiştir. Han Wu Di, uzak bölgelerde savaşa gidilmesinin zorluklarını görmüş, ordunun ihtiyaçları karşılanırken halkın çok cefa çektiğini anlamıştır. Son yıllarında Batı Bölgesi'ndeki savaşlara son vermek istediği Han Tarihi'nin Batı Bölgesi bölümünde şu sözleri ile kayıt edilmiştir: “*Şimdi zulmün durdurulması, yetkisiz vergilendirmenin yasaklanması meseleleri ile ilgilenilmelidir*” (<http://ctext.org/han-shu/xi-yu-zhuan/ens>).

Sonuç

Han Wu Di tahta geçtiğinde ekonomik, siyasi ve askeri açıdan güçlü bir devlet teslim almıştır. Devlet zengin, merkezi otorite güçlüdür. Yüzyıllardır sınırlarda yabancı halklar ile çatışma halinde olursa da genel olarak barış ilişkileri korunabilmiştir.

Çin, yüzyıllardır sınırlarında yaşayan yabancı halklar ile siyasi ve ticari ilişkiler içerisinde olmuştur. Batı Bölgesi'ne açılan Hexi Koridoru bölgesinde kurulan pazarlara batıdan tüccarlar gelmekte, uzak memleketlerin değerli eşyaları Han merkezine kadar ulaşmaktadır. Han Wu Di zamanına kadar uzaktaki bu memleketler ile çok yakın diplomatik ilişkiler kurulamamıştır. Han Wu Di, bu memleketler hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak istemiştir. Ancak bölgede sık sık çatışma halinde olduğu Hunlar bunun önündeki en büyük engeldir.

O dönemde Batı Bölgesi büyük çoğunlukla Hunların hâkimiyeti altındadır. Batı Bölgesi devletleri de Hun saldırılarına maruz kalmakta, güçlü atlı birliklere sahip olan Hunlara tâbi olmaktan başka çareleri bulunmamaktadır. Bu sebeple Han Wu Di, bölgede Hun tehdidini bitirmek istemiştir. Hunları Han devletine tâbi kılp, Batı Bölgesi'ndeki diğer devletlere hâkim olup, bölgeyi kendi topraklarına katmayı amaçlamıştır. Böylece Han devletinin sınırları batıya doğru genişleyecek, Han Wu Di bölgedeki ticaret yollarını ve zengin pazarları kontrol edebilecektir. Uzak devletler ile kurulacak ticari ilişkiler Han Hanedanlığını güçlendirecek ve ekonomisini kalkındıracaaktır.

Önceki dönemlerde Hunlarla yapılan barış anlaşmalarının faydasız olduğu tecrübe edilmiştir. Han Wu Di'nin planı Hun sorununu bastırmak değil onu tamamen çözmektir. Sorunların tamamen çözülememesi halinde daha sonraki nesillere aktarılacağını düşünmüştür. Bu sebeple Han Wu Di hükümdarlığı ile Çin, Batı Bölgesi'nde uzun yıllar süren ağır savaşların verildiği bir döneme girmiştir.

Savaşlarda genel olarak başarılı olunması, bölgede Han devletinin saygınlığını arttırmıştır. Buradaki devletler ile yakın diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Batı Bölgesi'ndeki devletlerden Han sarayına elçi heyetleri gelip gitmiş, aynı zaman da Han heyetleri de Batı Bölgesi devletlerini sık sık ziyaret etmiştir. Bunun için yapılan masraflar oldukça fazla olmuş, ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Batı Bölgesi devletlerinin bazıları Han devletine tâbi olmuş ve Han'a vergi vermişse de Han Wu Di, bu devletleri tamamen kendi

topraklarına katamamış, ülke sınırlarını genişletememiştir.

Han devleti ticaret yollarını belirli noktalarda kendi kontrolü altına alabilmiştir. Çinli tüccarlar ayrıcalık sahibi olmuş, Han devletine tâbi olan şehir devletleri pazarlarda elde edilen gelirlerden Han devletine vergi ödenmiştir. Ancak bölgede devamlı çatışmaların yaşanması ticaret yollarının güvenliğini tehdit etmiş, eskisi kadar canlı bir ticaret trafiği kalmamıştır. Ticaretten umulan elde edilememiş, ülke ekonomisi kazançlı çıkmamıştır.

Bölgede Hun tehdidi tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Hunlar zaman zaman zayıflasa da sınırlarda sorun olmaya devam etmişlerdir. Han Wu Di zamanında, Hunlar, güçsüz oldukları zamanlarda dahi, Han devletine tâbi olmayı reddetmiştir. Han Wu Di, bölgedeki Hun sorununu ne kendi dönemi içerisinde ne de kendinden sonraki nesil için tamamen çözümleyememiştir. Bununla birlikte uzun yıllar yapılan savaşlarda ordu ihtiyaçlarını karşılamak zor olmuş, halk fakirleşmiştir. Halk vergiden, asker savaştan yorulmuştur. Ülke ekonomisi harcanmıştır. Ancak görülen şudur ki; Han Wu Di amacına ulaşamamıştır. Teslim aldığı ekonomik, siyasi ve askeri açıdan güçlü olan devleti, kendinden sonraki nesle fakirleşmiş bir devlet, zayıflamış bir ordu ve yorgun bir halk olarak bırakmıştır.

Kaynakça

- Cui, M. D. (2007). *Liang Han Minzu Guanxi Sixiangshi*. Renmin Chubanshe.
- Eberhard, W. (2007). *Çin Tarihi* (4. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ekrem, N. H. (1999). *Çin Elçisi Chang Chi'en'in Seyahatnamesine Göre Orta Asyada'ki Etnik Gruplar*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Han Tarihi. Batı Bölgesi Bölümü. (ty.). <http://ctext.org/han-shu/xi-yu-zhuan/ens> adresinden 09.09.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Han Tarihi. Hun Kayıtları. (ty.). <http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens> adresinden 17.08.2015 13:39 tarihinde erişilmiştir.
- Han Tarihi. Wu Di Yıllıkları. (ty.). http://so.gushiwen.org/guwen/bfanyi_2376.aspx adresinden 28.08.2015 20:49 tarihinde erişilmiştir.

Onat, A., Orsoy, S. & Ercilasun, K. (2004). *Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-Nu (Hun) Monografisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Onat, A. (2012). *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sima, Q. (2011). *Shi Ji*. Jilin: Jilin Daxue Chubanshe.

Sun, Z. (2016). *Sun Zi Savaş Sanatı Modern Muharebe Kavramlarıyla Yeni Bir Bakış*. (B. Okay., çev.). Ankara: Bilge Kültür Sanat

Türker, N. (2013). *Han Hanedanlığı Döneminde Hunlarla Yönetilen He Qin Politikası (Akrabalık ile Sağlanan Barış Politikası) ve Sonuçları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Watson, B. (1993). *Records of the Grand Historian: Han Dynasty II (Revised Edition)*. Hong Kong: Columbia University Press.

Notlar

ⁱ Jung, İ, Ching ve Lo kelimeleri Wade Giles sistemine göre yazılmıştır. Kelimelerin Pinyin sistemine göre yazılışı Rong, Yi, Jing ve Luo'dur (戎: Róng, 夷: Yí, 涇: Jīng, 洛: Luò). Jing ve Luo nehirleri günümüz Shanxi (陝西: Shǎnxī) ve Gansu (甘肅: Gānsù) eyaletlerinden geçen Wei Nehri'nin (渭河: Wèihé) kollarıdır. Zhou Hanedanlığının kuzey batısında yer alır.

ⁱⁱ Bunlar, Qi (齊: Qí, yaklaşık M.Ö. 1046- M.Ö. 221), Chu (楚: Chǔ, yaklaşık M.Ö. 1030- M.Ö. 223), Han (韓: Hán, yaklaşık M.Ö. 403- M.Ö. 230), Zhao (趙: Zhào, yaklaşık M.Ö. 403- M.Ö. 222), Wei (魏: Wèi, yaklaşık M.Ö. 403- M.Ö. 225), Yan (燕: Yàn, yaklaşık M.Ö. 1122 – M.Ö. 222) ve Qin (秦: Qín, M.Ö. 771- M.Ö. 221) Beylikleri'dir.

ⁱⁱⁱ秦始皇帝: Qín Shǐ Huáng Dì, Qin Shi Huang Di, Qin Devleti'nin İlk Hükümdarı demektir.

^{iv} Çin Seddi bu şekilde inşa edilmiştir.

^v头曼: Tóu Mǎn, Hun Lideri Teoman.

^{vi}冒顿: Mào Dùn, Hun Lideri Mete.

^{vii}汉朝: Hàn Cháo, Han Hanedanlığı M.Ö. 202 yılından M.S. 220 yılına kadar hüküm sürmüştür. Han Hanedanlığı, Batı Han (西汉: Xī Hàn ya da 前汉: Qián Hàn, Önceki Han) ve Doğu Han (东汉: Dōng Hàn ya da 后汉: Hòu Hàn, Sonraki Han) olarak ayrılır. Batı Han M.Ö. 202 – M.S. 8 yılları arasında hüküm sürmüştür. Yaklaşık M.S. 8 – M.S. 23 yılları arasında

Wang Mang (王莽: Wáng Mǎng) yönetimi ele geçirmiş ve Xin Hanedanlığını (新朝: Xīn Cháo) kurmuştur. M.S. 23 yılında Wang Mang ölmüş, M.S. 25 yılında Han soyundan olan Liu Xiu (刘秀: Liú xiù) Doğu Han Hanedanlığını kurmuş, Guangwu Huang Di (光武皇帝: Guāngwǔ Huáng Di) adını almıştır.

^{viii}司马迁: Sīmǎ Qiān, yaklaşık M.Ö. 145 – M.Ö. 90 yılları arasında Batı Han Hanedanlığı zamanında yaşamıştır. Eserinin adı, 史记: Shǐ Jì, Tarih Kayıtları'dır.

^{ix}班固: Bān Gù, M.S. 32- 92 yılları arasında Doğu Han Hanedanlığı zamanında yaşamıştır. Eserinin adı汉书: Hànn Shū, Han Tarihi kitabı'dır.

^x Örneğin; Prof. Dr. Ahmet Taşağlın Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan “Çin Tarihine Göre Eski Türk Boyları” ve Prof. Dr. Ayşe Onat'ın Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan “Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi” gibi kitapları vardır.

^{xi} Örneğin; Cui Míng De'nın “两汉民族关系思想史 (İki Han Dönemi Yabancı Halklar ile İlişkiler Tarihi)”; Yang Jianxin'in “中国西北少数民族史(Çin'in Kuzey Batısı'ndaki Azınlık Halklar)” ve Zhou Weizhou “西域史地论集 (Batı Bölgeleri Tarihi Denemeleri)” gibi çalışmaları mevcuttur.

^{xii} Han Tarihi (Han Shu)

^{xiii} Tarih Kayıtları (Shi Ji)

^{xiv} Zhong Hua Shu Ju (中华书局) yayın evi.

^{xv} Sima Qian, Shi Ji'nin yazarı.

^{xvi} Han Hükümdarı Yuan Di (汉元帝)

^{xvii} Han Hükümdarı Cheng Di (汉成帝)

^{xviii}行国: Xíng guó, Göçebe Devletler. 城邦: Chéngbāng, Şehir Devletleri.

^{xix}大宛: Dà yuān, Fergana'nın bazı kaynaklarda adı Da Wan (大宛: Dà Wǎn) olarak geçmektedir. “宛” kelimesinin Yuan ve Wan olarak iki ayrı okunuşu vardır. 安息: Ānxī, günümüz İran toprakları.

^{xx}张骞: Zhāng Qiān, Han Wu Di tarafından batıya gitmek üzere görevlendirilmiştir. M.Ö.139 (bazı kaynaklarda M.Ö.138 olarak verilmektedir) yılında yola çıkmış, M.Ö. 126 (bazı kaynaklarda M.Ö.125 olarak geçmektedir) yılında geri dönmüştür.

^{xxi} Zhang Qian

^{xxii} Yue Zhi'lar

^{xxiii}大月氏: Dà Yuè Zhī, Büyük Yue Zhi. Eskiden Çin'in kuzey batısında yaşayan göçebe bir halktır. Daha sonra Baktria bölgesinde göç etmişlerdir. Metinde Yue Zhi olarak bahsedilen halk Büyük Yue Zhi'lardır.

^{xxiv}小月氏: Xiǎo Yuè Zhī, Küçük Yue Zhi.

^{xxv} Nuraniye Hidayet Ekrem'in “Çin Elçisi Chang Chi'en'in Seyahatnamesine Göre Orta Asyada'ki Etnik Gruplar” adlı doktora tezinde Zhang Qian'in seyahati, seyahat raporu ve bu alanda yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.

^{xxvi} Ekrem, Zhang Qian'e, Lang (郎) unvanı verildiğini kaydetmiştir. Bu unvanın Savaşan Beylikler döneminde ortaya çıktığını Genelliklehükümdarın yakın hizmetçilerine verildiğini, Han döneminde ise hükümdar hizmetçisi olarak bölgelere bir takım işler için gönderilebildiğini belirtmiştir (Ekrem, 1999, s.5).

^{xxvii}单于: Chányú, Chanyu Hun Lideri'ne verilen unvandır. Bazı kaynaklarda Shanyu olarak da verilmektedir.

^{xxviii} Hunların, Çin topraklarında yerleşik yaşama geçip, kalıcı olmayacağı ifade edilmek istenmiştir.

^{xxix}和亲: Héqīn. Heqin anlaşmaları Han sarayından bir kızın Hunlara gelin verilip akrabalık ilişkisi kurulması ile yapılan barış anlaşmalarıdır. Heqin Politikası ile ilgili bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

^{xxx} Han Wu Di, Heqin anlaşmalarını göçebeler ile yaparak, göçebeler arasında söz sahibi olup Hunların Batı Bölgesi'ndeki etkisini azaltmayı amaçlamıştır.

^{xxxi} Heqin anlaşması gibi rehin anlaşmaları da Çin devletinden bağımsız olarak diğer Batı Bölgesi halkları arasında da sürdürülmektedir. Hun Lideri Teoman'ın oğlu Mete'yi Yue Zhi'lara rehin vermesi Han Tarihi'nin Hun kayıtları bölümünde şöyle kaydedilmiştir: “ Hun Lideri'nin veliahdı vardır, adı Mete'dir. Daha sonra sevdiği bir eşi olmuş, bir erkek evlat doğurmuştur, Teoman Mete'yi azledip küçük oğlunu yerine geçirmek istemiştir, Mete'yi Yue Zhi'lara rehin göndermiştir” (<http://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>).

^{xxxii} Wu-ti, Wade Giles sistemine göre yazılmıştır. Kelimenin Pinyin sistemine göre yazılışı Wu Di'dir.

^{xxxiii}校尉: Xiào wèi, bölgede güvenliği sağlayan, orduya erzak ve asker tesis eden askeri teşkilatlardır. 屯

田: Dūn tián, tarım yaparak devlete vergi verir, ihtiyaç halinde orduya asker ve erzak temin ederler.

^{xxxiv} 秽貉: Huì Mò, Huimo Han Hanedanlığı zamanında Çin'in doğusunda yaşayan yabancı bir halktır. 朝鲜: Cháo Xiān, günümüz Kore.

^{xxxv} 五帝: Wǔdì, Beş Hükümdar, Çin'in Xia Hanedanlığı kurulmadan önce, Çin'de hüküm sürdüğü kabul edilen hükümdarlardır.

^{xxxvi} 禹: Yǔ, Yu Xia Hanedanlığı hükümdarlarından. 汤: Tāng, Shang Hanedanlığı hükümdarlarından.

^{xxxvii} Bu ifade şöyle açıklanabilir: “Bana ne kalır!”

^{xxxviii} 南越: Nányuè, Güney Yue Han Hanedanlığı zamanında Çin'in güneyinde yaşayan bir halktır. 东越: Dōng Yuè, Doğu Yue, Han Hanedanlığı zamanında günümüz Fujian (福建: Fújiàn) Eyaleti bölgesinde yaşayan bir halktır.

^{xxxix} 朔方: Shuòfāng, Shuofang Hexi Koridoru'nun kuzeyinde Hun halkının toprakları ile Çin sınırında yer alır.

^{xl} 天子: Tiānzǐ, Göğün Oğlu, tarih kaynaklarında Çin hükümdarları için kullanılan bir unvandır. Bu metinde ise hükümdar bahsi geçen Han Wu Di'dir.

^{xli} Han Hanedanlığı ile Wusun'lar arasındaki ilişkiler hakkında bilgi için bakınız: Onat, 2012, ss. 45-56. Han Hanedanlığı ile Loulan arasındaki ilişkiler hakkında bilgi için bakınız: Onat, 2012, ss. 20-25. Han Hanedanlığı ile Jushi arasındaki ilişkiler hakkında bilgi için bakınız: Onat, 2012, ss. 68-73.

^{xlii} Batı Bölgesi kastedilmiştir.

^{xliii} Han Hanedanlığı ile Fergana arasındaki siyasi ilişkiler ve at meselesi hakkında bilgi için bakınız: Onat, 2012, ss.79-96.

^{xliv} 李广利: Lǐ Guǎng Lì, Han Wu Di zamanında görev yapmış generaldir. Bazı kaynaklarda Er Shi Generali olarak da geçmektedir. (贰师: Èr Shī)

^{xlv} Han Gaozu.

^{xlvi} Gao Huang Di, daha önce bahsi geçen Han Hükümdarı Han Gaozu'dur. Gao Hou ise onun eşi Lü'dür.

^{xlvii} 齐襄公: Qí Xiāng Gōng, Savaşan Beylikler Dönemi'nde Qi Beyliği'nin lideridir.